

IGUALITARISME LINGÜÍSTIC I ESTAT ESPANYOL *

per Enric MONTANER

Sociolingüista

L'objectiu d'aquesta comunicació és doble: posar en dubte l'efectivitat i l'existència mateixa de l'anomenat model multilingüe o igualitari de política lingüística, i intentar demostrar la impossibilitat que pugui arribar a ser aplicat a l'Estat espanyol. La difusió creixent dels principis teòrics d'aquest model —que jo mateix he defensat i propugnat durant uns quants anys— entre els moviments d'oposició a la política lingüística oficial espanyola, em va dur a pensar-hi amb més compte. La meua conclusió és que, en aquest cas com en d'altres, resulta prou més utòpica la solució considerada «raonable» que no pas la radical; que és més raonable aquesta que no pas la possibilista, que depèn d'una lògica aliena en definitiva. Al capdavall, però, els dubtes, els errors i les marrades continuen constituint el millor mètode de discerniment; sempre, és clar, que es vulgui que formin part d'aquest procés.

Si dubto de l'efectivitat del model igualitari és perquè n'he confrontat els principis teòrics amb el seu funcionament real als Estats oficialment multilingües igualitaris: Bèlgica, el Canadà, Iugoslàvia, Suïssa i Txecoslovàquia. Cinc, només, en un món caracteritzat justament pels Estats heterogenis. I si no hi compto la República de Sud-àfrica és perquè allí l'igualitarisme es limita als dos idiomes de la minoria colonial dominant (l'anglès i l'afrikaans), i en queden exclosos precisament els nacionals majoritaris.

La primera contradicció està entre l'essència del model igualitari, que es basa en la salvaguarda del monolingüisme en cada una de les respectives comunitats lingüístiques que componen l'Estat, i la bilingüització en l'idio-

* Comunicació presentada a l'àrea núm. 1 del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

ma «dominant» estatal que constitueix una tendència general, comuna a gairebé tots els casos en la realitat. És a dir, que el model multilingüe igualitari és presentat com a preservador del monolingüisme, però, en canvi, als Estats on ha estat implantat, la tendència a la bilingüització de les comunitats lingüístiques no dominants és un fet.

Ho és a Iugoslàvia, on tant la comunitat albanòfona com la macedònioparlant i fins i tot l'eslovenòfona presenten diversos graus de bilingüització en serbo-croat; ho és al Canadà, on els francòfons són bilingües en anglès; ho és en la pràctica a Txecoslovàquia, on l'eslovac funciona com una normativa regional dissident institucionalitzada i el txec la varietat dominant; ho és a Bèlgica, on el francès continua sent l'idioma «conegut», bé que generalment «no reconegut» per les altres comunitats, tant per la neerlandesa com per l'alemanya; i ho és a Suïssa, on tret dels francòfons —que cal dir que constitueixen la gran excepció— són bilingües en alemany les altres dues comunitats lingüístiques.

La relació, no cal dir-ho, no és pas homogènia en qüestions de detall, però sí que ho és pel que fa a la tendència i als resultats: la bilingüització en la llengua dominant. Les diferències fluctuen, bàsicament, entre dos extrems: des del reconeixement públic (tothom ho diu —tothom ho mostra) fins a l'ocultació (tothom se n'amaga). Entre els primers hi ha els italia-nòfons i els retoromànicoparlants de Suïssa, els alemanyoparlants de Bèlgica, els macedònioparlants de Iugoslàvia... I entre els segons: els eslovenoparlants de Iugoslàvia, els neerlandòfons de Bèlgica, els francoparlants del Canadà i els eslovacòfons de Txecoslovàquia.

En tots cinc Estats oficialment multilingües, a més, la comunitat lingüística majoritària té la majoria absoluta; és a dir, que sobrepassa la suma de totes les altres comunitats lingüístiques. I les sobrepassa de llarg: des dels casos més espectaculars de Suïssa i Iugoslàvia, on l'alemany i el serbo-croat constitueixen respectivament el 75 % de l'Estat, fins als de Bèlgica i el Canadà, on el neerlandès i l'anglès representen prop del 60 % estatal, passant pel 65 % del txec a Txecoslovàquia.

No hi ha, doncs, cap cas en què la relació demogràfica sigui més equilibrada. En tots els Estats multilingües igualitaris que existeixen hi ha una comunitat lingüística que deté la majoria absoluta i és en la seva llengua que tendeixen a bilingüitzar-se les altres comunitats minoritàries de l'Estat. Les excepcions en aquesta regla són les comunitats francòfones de Suïssa i Bèlgica; l'una perquè no es bilingüitza en alemany¹ i l'altra perquè no solament no es bilingüitza en neerlandès sinó que constitueix la comunitat lingüística expansiva de l'Estat malgrat el seu minoritari 42 % del total estatal.

1. Situació que, pel que diu Santiago Petschen a «El nacionalisme del Jura: entre la realització i la frustració», *Revista de Catalunya*, núm. 14, desembre 1987, pàg. 84, ha començat a canviar.

Tant l'una com l'altra, però, s'expliquen a partir de la gènesi de la implantació del model multilingüe als seus respectius Estats; que si en el cas dels francòfons de Suïssa responia precisament al perill que preferissin abandonar la Confederació i integrar-se a França, en el cas dels francòfons de Bèlgica era el resultat del procés de modernització i de democratització en un Estat de majoria demogràfica neerlandesa però d'hegemonia tradicional francòfona. Tant en el cas suís com en el belga, el model multilingüe havia de servir, en definitiva, per retenir les comunitats lingüístiques que s'hi sentien incòmodes.

I heus aquí la conclusió general que en podem treure. No solament a Bèlgica i a Suïssa sinó també en els altres tres casos, l'Estat adopta el model multilingüe només davant greus conflictes que poden arribar a posar en perill la mateixa existència de l'Estat o la integritat del seu territori. Per això, en gairebé tots els casos —i no pas per atzar— el multilingüisme s'hi ha aplicat immediatament després d'un trasbals bèl·lic important que posava en qüestió la continuïtat d'aquests Estats com a tals: a Iugoslàvia, Txecoslovàquia i Bèlgica després de la segona guerra mundial, amb l'efecte combinat de les respectives ocupacions «alliberadores de pobles» alemanyes i els moviments d'alliberament nacionals; a Suïssa, el primer de tots, com a resultat de la primera «guerra general europea moderna», les guerres napoleòniques, que l'havien d'afectar de manera profunda i prolongada; i el Canadà, de fet la història d'un llarg procés de descolonització irresolt, el moment decisiu del qual va ser l'amenaça real de separació, per procediments democràtics però amb un considerable —i violent— trasbals social i polític, de la província francòfona del Quebec. El comú condicionador, doncs, ha estat sempre el conflicte; i el conflicte amb majúscula, podríem dir.

De tot el que acabem de veure es desprèn que els Estats multilingües anomenats «igualitaris» es caracteritzen, en realitat, per: *a*) l'existència d'una comunitat lingüística majoritària absoluta que hi manté l'hegemonia; *b*) la bilingüïtzació, reconeguda o no, de les comunitats lingüístiques minoritàries; i *c*) l'origen conflictiu de la implantació del model multilingüe.

Subratllo altre cop que si al territori francòfon de Suïssa no es dona la bilingüïtzació és perquè el model respon precisament a aquest compromís; i que si no són els francòfons de Bèlgica que es neerlanditzen, sinó a l'inrevés, és per la seva tradicional hegemonia en la societat flamenca del sud. Tots dos casos, a més, són al voltant de l'Estat francès i es beneficien del seu influx lingüístic, cultural i polític.

El multilingüisme igualitari, per tant, es pot considerar com un canvi d'estratègia dels Estats heterogenis a fi de preservar-se de la desintegració. Un mitjà de mantenir les comunitats lingüístico-nacionals minoritàries dins l'àmbit de l'estructura estatal. Però és important remarcar que només s'hi aventuren quan no hi ha perill de perdre l'hegemonia de l'Estat; és a dir,

quan la seva avantatjosa proporció majoritària absoluta els assegura la conservació de la supremacia.

Aleshores, el model multilingüe esdevé una mena de proteccionisme lingüístic disfressat d'igualitarisme. La legislació, molt rígida i igualitària, protegeix teòricament el monolingüisme territorial en les comunitats lingüístiques minoritàries de l'Estat; però allà on les fronteres lingüístiques administratives són abruptes no hi ha cap barrera comparable per a la circulació humana i econòmica. Els límits de la legislació social, la llibertat de trasllat, residència i contractació i, en termes generals, de la vida econòmica, social i política més importants i definitius no coincideixen pas amb les fronteres lingüístiques sinó amb les estatals; de manera que és aquest, l'estatal, l'autèntic marc de vida de totes les comunitats lingüístiques de l'Estat. Un espai on resulta decisiva i ineludible la realitat de l'idioma majoritari.

Quan l'hegemonia lingüística de l'Estat, en canvi, no recolza en una majoria absoluta àmplia o, encara més, si es troba fins i tot en perill de perdre-la, l'Estat no es pot permetre el luxe de polítiques lingüístiques igualitàries. Necessita aplicar un model decidit i públic de bilingüització accelerada de les altres comunitats lingüístiques. I en el cas que ja ho estiguin, preocupar-se d'assegurar-la reforçant i empenyent el procés de substitució. Es tracta que desemboqui en el monolingüisme en l'idioma hegemònic i d'impedir, en canvi, la direcció inversa, la bilingüització d'aquests monolingües que podria obrir el camí a la reaparició del monolingüisme en els idiomes minoritaris.

Dos casos paradigmàtics d'aquesta situació són precisament la Unió Soviètica i l'Estat espanyol, als dos extrems d'aquesta Europa que, malgrat tot, va al capdavant del procés d'alliberament de les comunitats lingüístico-nacionals del món.

Justament l'Estat espanyol i la Unió Soviètica comparteixen el fet de ser antics Estats multinacionals, la comunitat lingüístico-nacional hegemònica dels quals està a punt de perdre-hi la majoria absoluta. A la Unió Soviètica no ha parat de recular, proporcionalment, fins al moment actual en què els russos constitueixen ja només el 52 % de l'Estat. I es considera que l'any dos mil hauran perdut la majoria absoluta i en seran el 48 %.

Paral·lelament, a l'Estat espanyol, queda molt lluny aquella desproporció medieval entre un 85 % de castellans i un 15 % escàs entre bascos, catalans i gallecs. El retrocés proporcional ha estat constant des d'aleshores i ara no són més del 56 % peninsular (sense comptar-hi, doncs, els territoris africans de Ceuta, Melilla i les Canàries). Bascos, catalans i gallecs constitueixen ja el 43 % en ascens de l'Estat. I encara, si hi sumàvem els portuguesos, operació amb la qual descobriríem la proporció de la comunitat espanyola en la península ibèrica, ens adonaríem que és del 42,52 %, i que la comunitat lingüística gallego-portuguesa esdevé automàticament la segona en importància amb el 27,31 %, seguida de no gaire

lluny per la catalana amb el 22,23 % i, finalment, per la basca amb poc més del 9 %. Les comunitats no espanyoles de la península ibèrica, doncs, són ja en aquest mateix moment més del 58,5 % del total; una dada que ens hauria de fer pensar de seguida en el misteri d'aquestes «tradicionalment difícils» entesa i coneixença hispano-portugueses.

No ens ha de fer estrany, a partir d'aquestes dades, que tots els intents d'ordenar els Estats rus i espanyol en l'època moderna hagin fracassat. Precisament a la Unió Soviètica, on la revolució havia dut el model igualitari el 1919, sota la direcció de Lenin, va ser començat a frenar a final de la dècada dels anys trenta per Stalin i, actualment, hi ha engegat un fenomenal procés general de russificació a tots els nivells que fa avançar incessantment el nombre de bilingües i de monolingües en rus a cada comunitat lingüístico-nacional no russa. Així, encara que els russos disminueixin proporcionalment, augmenten molt més els russificats que s'hi incorporen; de manera que quan perdin la majoria, la desnacionalització de les altres comunitats lingüístico-nacionals podrà ser un fet prou avançat.

No cal dir com ha estat de violenta la resistència, a l'Estat espanyol, a qualsevol intent d'ordenament igualitari de les comunitats lingüístico-nacionals de l'Estat en l'època moderna. Una de les causes principals de les dificultats de la democratització i la modernització de la vida, no solament dels ciutadans espanyols sinó de les comunitats lingüístiques de l'Estat, s'ha d'haver degut a aquest progressiu debilitament de la posició hegemònica espanyola. Solament així es poden arribar a entendre tants episodis d'acarnissament i obcecació.

La reacció enfront de l'amenaça de pèrdua de la majoria absoluta per part de la comunitat tradicionalment hegemònica de l'Estat no podia ser altra que la bilingüització forçada de les altres comunitats, entesa com un principi sagrat la impugnació del qual constituïa —i constituïx gairebé— un «*casus belli*» polític interior. A diferència de l'URSS, la població de les altres comunitats lingüístiques de l'Estat espanyol ja està perfectament bilingüitzada en castellà, i els percentatges de monolingües en castellà per substitució lingüística o immigració en aquestes comunitats no tenen comparació amb els de la Unió Soviètica en rus. El procés està infinitament més avançat aquí, i aquest Estat espanyol dirigit des de Madrid no és previsible que permeti mai un canvi de model d'ordenament lingüístic que el capgiri efectivament.

Cal tenir en compte que el percentatge de monolingües castellanoparlants als Països Catalans ja constituïx una massa de més del 60 %; i que al País Basc representa més del 80 %. Pel que fa a Galícia, l'assimilació segueix el procés de patuesització i resulta més difícil d'avaluar; però per aquest mateix fet, pot ser encara més considerable.

L'heterogeneïtat dels Estats resulta incòmoda i fins i tot perillosa per a les classes socioeconòmiques i polítiques que en treuen profit. El mercat que dibuixen les fronteres estatals constituïx un negoci estable que pot

desbaratar-se amb els conflictes lingüístico-nacionals; per això cal la segura homogeneïtat que proporciona un idioma comú. Solament varien les estratègies, és a dir, els models de política lingüística a aplicar-hi. I depenen del grau de seguretat amb què hi exerceixen l'hegemonia, que sempre és a través d'una o altra comunitat lingüístico-nacional constitutiva.

Com més segurs es troben, més fàcil resulta que es decantin per un igualitarisme innocu que, de fet, no amenaça l'unilingüisme efectiu en l'idioma dominant i, en canvi, deixa els problemes i els complexos de la bilingüització —sigui declarada o no— damunt les comunitats minoritàries. Quan no es troben segurs, perquè temen perdre la majoria absoluta o perquè hi ha alguna comunitat lingüística prou important, empenyen directament i sense embuts la bilingüització amb diferents estratègies apaivagadores de la conflictivitat: des de la del garrot directe i la negació de l'existència mateixa de la comunitat minoritzada, com en el cas del govern turc respecte als kurds, fins a la legislació bilingüe-regional espanyola, lligada de peus i mans pel marc superior unilingüe de la constitució estatal.

L'Estat espanyol només sembla tenir una via possible d'igualtat lingüística si n'analitzem la història moderna: la que passa a través del castellà. L'altra, la de la plenitud i la igualtat de les comunitats lingüístiques que componen l'Estat, significaria la pèrdua de la majoria absoluta, a molt curt termini, de la comunitat lingüística castellana. I els beneficiaris, les classes socials més directament beneficiàries d'aquest Estat, no estan gens segures que es mantingués si arribava a desaparèixer la figura del «superior» que ha vigilat i subjectat tradicionalment les altres comunitats lingüístico-nacionals i els seus territoris.

L'existència mateixa de Portugal els ensenya, prou clarament, que no hi ha cap tendència «natural» de cohesió ibèrica. Saben, millor que ningú, que darrera la ideologia espanyolista no hi ha res més que la pura força i els interessos subsidiaris. Per això no hi veuen altra solució que accentuar l'assimilació. Però l'assimilació provoca o exacerba el conflicte i augmenta la resistència. D'aquí la immensa necessitat de dominar els *mass media*, mediatitzar l'ensenyament i controlar les formacions polítiques; d'aquí la temptació contínua a la dictadura.

Més enllà d'aquest cercle infernal —del qual se'ns vol fer creure que hem sortit— però, continua havent-hi un altre model d'ordenament lingüístico-nacional ben europeu. De fet es va inventar aquí, a Europa, on ha tingut èpoques de gran expansió, especialment durant la primera meitat d'aquest segle, i s'ha exportat recentment —durant la present segona meitat— arreu del món.

N'hi ha prou de reconèixer que al llarg d'aquest segle han aparegut més de 115 Estats independents, que constitueixen la majoria mundial, i que la major part hi han accedit en els darrers vint-i-cinc anys. No hi fa res que molts d'ells constitueixin a la seva vegada Estats multinacionals malgrats en els quals, molt sovint, l'idioma oficial continua sent el de

l'antiga metròpoli; és el ròssec de la colonització i, a partir d'ara, hi comencen les corresponents batusses entre els Estats i les respectives comunitats lingüístico-nacionals que s'hi apleguen. Com a Europa però a ritme accelerat; cremant i superposant etapes o, potser, esdevenint un altre o uns altres processos diferents que caldria establir teòricament.

En definitiva es tracta del model o els models de política lingüística que les comunitats lingüístico-nacionals poden aplicar quan compten amb la independència política; una opció que un dia o altre haurem d'afrontar si volem formar part amb dignitat dels pobles lliures d'Europa i del món.

Lleida, maig del 1986